

Het lied van de Heilige Familie

Een speciaal genre van het r.k. devotielied

Anton Vernooij

1. Inleiding

Christenen, die zich inzetten voor de eer van God en het geestelijk en lichamenlijk heil van hun naasten, mogen zich met elkaar verbonden weten in een geest van eenheid, één in geloof, één in hoop, in één gemeenschap en familie. Hun doel is gezamenlijk het goede te doen, niet enkel tot heil van zichzelf, maar ook tot dat van de gemeenschap zelf. Ze moeten er toe worden aangezet om voor dit verheven doel (...) samen te komen in een genootschap ('sodalitium') of broederschap ('confraternitas') teneinde elkaar aan te moedigen en te helpen (...) Met vreugde begroeten we in onze bisdommen de sterke opbloei van de vroegere genootschappen. Sommige daarvan zetten zich in voor de cultus van de mysteries van onze heilige religie, in andere wordt gebeden om de bescherming van de H.Maagd of van andere heiligen. Ook wijden enkele zich aan de hulp van armen en zieken, aan een waardige begrafenis van behoeftigen, aan gebed voor de zielen in het vagevuur en ook aan de beoefening van werken van barmhartigheid en de christelijke deugd (...) En omdat de ervaring heeft geleerd hoe heilzaam het is wanneer er in alle parochies confraterniteiten bestaan, waarvan de leden op vastgestelde dagen en uren samenkomen voor geestelijke oefeningen en om te luisteren naar Gods woord, zoals met name de congregaties van de allerzaligste moeder Gods Maria en van de Allerheiligste Familie, dringen we er bij de zielzorgers op aan om deze confraterniteiten op te richten en ze te doen uitmunten in deugden van christelijke vroomheid. Hun zorg moge er toe leiden dat in de katholieke wereld het woord van de apostel wordt bewaarheid dat zegt 'Si in luce ambulamus, sicut et Ipse est in Luce, socie-tatem habemus ad invicem (Gaan we onze weg in het licht, zoals Hijzelf in het licht is, dan zijn we met elkaar verbonden).¹

Aldus verwoordden de deelnemers aan de Utrechtse Provinciale Synode van 1865 in de paragraaf 'De piis laicorum Sodalitatibus' nut en zegen van de kerkelijke leken genootschappen en de plaats van de confraterniteit of aartsbroederschap van de H. Familie – kortweg Familie genoemd – in het geheel daarvan. De lekenbroederschappen zijn in de negentiende eeuw van groot belang geweest bij de wederopbouw en organisatie van het katholieke leven. Ook waren ze van grote betekenis voor het functioneren van de leek, zowel in het buitenkerkelijke sociale leven als in de kerkelijke devotionele liturgische oefeningen. In dit artikel zal, na een korte schets van het hoe en waarom van de toen-

¹ *Acta et decreta synodi provincialis Ultrajectensis* (St. Michelsgestel z.j.[=1866?]) 256-257. Vertaling a.v. Bijbelcitaat: I Joh 1, 7 (De nieuwe Bijbelvertaling 2004).

malige katholieke devotie, de aandacht uitgaan naar de belangrijkste activiteit van de Familie: haar liturgische bijeenkomsten in de parochiekerk, en de daarbij gevolgde orde van dienst, de liederen die er werden gezongen, de zangkoren, de uitvoeringspraktijk, en de liedbundels, hun inhoud, tekstdichters en componisten. Ook zal gevraagd worden naar de betekenis van het lied van de Familie en andere congregaties voor de groei en opbloei van het kerkelijk-religieuze volkslied.

2. De eeuw van de devotionele oefeningen: 1830-1950

De volksdevotie werd al lang voor de negentiende eeuw door de kerk ingezet bij de bevordering van godsvrucht en goede zeden. Ze werd een effectief hulpmiddel bij de handhaving van de zuiverheid van de leer, van de ordelijke omgang met het heilige, van een moreel hoogstaand alledaags leven, en als wapen tegen profane volkse cultuuruitingen die als onbeschaafd werden beschouwd. Nieuw was in de negentiende eeuw de context van de maatschappelijke, culturele, economische en politieke ontwikkelingen, die het aanzien en de inrichting van de samenleving fundamenteel van karakter veranderden. De reactie van de Kerk hierop werd ingegeven door afweer en verzet. In haar ogen holde de nieuwe tijd de noodzakelijke en heilbrengende verankering van maatschappij en cultuur in de traditionele geloofswaarden uit. Nieuw was ook de wijze waarop godsvrucht en deugdzaamheid ingepast werden in een brede actie, die gericht was op herstel en herleving van de katholieke geloofsbeginselen en het terugwinnen van de centrale positie die de Kerk eertijds in de samenleving innam.²

Tot omstreeks 1850 werden het devotionaliseringsproces en de overeenkomstige morele herbewapening sterk geleid door een romantisch levensgevoel, waarin vooral sentimenten, angst en onzekerheid een rol speelden. Vanuit die mentaliteit zagen nieuwe devotiebroederschappen en ook volksmissies het licht.³ Na 1850 werd er meer organisatorische lijn in de devotionele zielzorg gebracht via oprichting van de broederschappen van de H. Familie en de Mariacongregatie en door een meer systematische aanpak van de volksmissies. Vanaf ongeveer 1880 breidde de kerkelijke en godsdienstig-zedelijke invloed zich opnieuw uit, niet enkel als gevolg van de toename van het aantal religieuze zuster- en broedercongregaties, waarvan meerdere zich profileerden en hun apostolaat beoefenden in en via de broederschappen – voor de Familie waren

² T. THELEN: 'Over roomse deugdzaamheid en burgerlijke beschaving', in F.J.M. HOPPENBROUWERS: *Godsvrucht en deugdzaamheid: godsdienst en kerk in Tilburg door de eeuwen heen* (Tilburg 1997 = Tilburgse Historische Reeks 9) 70-90.

³ Volksmissies waren collectieve geestelijke oefeningen die een sterk besef van zondigheid aankweekten via een vast repertoire van schuldbekentenis, boete en vergeving.

dat de paters Redemptoristen – maar ook doordat het nieuwe terrein van de katholieke sociale actie werd betreden. In de eerste twee decennia van de twintigste eeuw bereikte dat een hoogtepunt. Vooral de missies en andere geestelijke oefeningen, gegeven door de Redemptoristen vanuit Wittem en Amsterdam, en de activiteiten van de Familie en de Mariacongregatie bereikten hun doel. Golden de missies voor heel de parochiegemeenschap, de Familie en de Mariacongregatie wierven vooral onder de leden van de volksklasse en de middenstand.⁴ Een voorbeeld van een rijk geschakeerd parochieel devotioneel leven is dat van de parochie van 't Heike in Tilburg, waar in de loop van de jaren een keur aan broederschappen actief was geworden, zoals de Broederschap van de Eeuwigdurende Aanbidding (gesticht in 1799), de Broederschap van 't H. Hart (1833), de Broederschap van den H. Rozenkrans (1833), het Geestelijk Verbond tegen godslastering, verwenschingen en onkuische gesprekken (1837), het Genootschap tot Voortplanting des Geloofs (1842), de Congregatie van O.L. Vrouw Onbevleete Ontvangenis, oftewel Mariacongregatie (1849), het Genootschap der H. Kindsheid van Jezus (1849), de Aartsbroederschap van de H. Familie (1853), de Broederschap van O.L. Vrouw van Bijstand (1863), het Apostolaat des Gebeds (1875) en de Broederschap tot Lafenis der Geloovige Zielen (1897). Aan deze indrukwekkende lijst kunnen nog toegevoegd worden de Sint-Vincentiusvereniging, diens vrouwelijke tegenhanger de Elisabeth-Vereeniging, en de bedevaartgenootschappen, waarvan de oudste was de Broederschap van O.L. Vrouw Ter Bedevaart naar Handel en Kevelaer (1737). Hieronder nam de H. Familie de meest prominente plaats in.⁵

3. De Aartsbroederschap der Heilige Familie

De Familie werd in 1844 opgericht in de kerk van de paters Redemptoristen in Luik op initiatief van een Nederlandse officier Henri Belletable (Venlo 1813 - Hoei 1855).⁶ Als actief lid van de Sint-Vincentiusvereniging, een liefdadigheids-

⁴ W. REIJS: *Een Nederlandse weg binnen een algemeen katholiek patroon. Het rooms-katholiek maatschappijbeeld in de negentiende eeuw en aanzetten tot zuilvorming onder de katholieken in Nederland* (Doctoraalscriptie KU Nijmegen 1983) 190-197; THELEN: 'Over roomse deugdzzaamheid' 100-102.

⁵ A. OOMS: 'De kerk van het Heike', in *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur* VIII,3 (1990) 63.

⁶ Een keuze uit de niet in de overige voetnoten geciteerde literatuur: P. LEJEUNE C.SsR: *Het Aartsbroederschap der Heilige Familie, deszelfs Geschiedenis en Vruchten 1844-1894* (Dorinik 1894). Vertaald uit het Frans door p. MIEVIS C.SsR; W.H.TH. KNIPPENBERG: 'De Heilige Familie', in *Brabants Heem* 35,1 (1983) 52-58; W.H.TH. KNIPPENBERG: 'Broederschappen in Noord-Brabant', in *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 3 (1986) 1-19; P. MARGRY & C. CASPERS: *Bedevaarten in Nederland Deel 3: Provincie Limburg* (Amsterdam / Hilversum 2000) 1078-1083; H. WIDDERSHOVEN: *Noord-Brabant en de*

vereniging voor gegoede burgers, voelde hij de noodzaak van een broederschap waarvan iedereen lid kon zijn, volgens de latere statuten 'fidèles de tout âge, de tout sexe et de tout condition'. Daarbij dacht hij in het bijzonder aan de arbeiders. Voorafgaand aan de periode dat priesters als Alphons Ariëns (1860-1928) en Jozef Cardijn (1882-1967) zich zouden inzetten voor de maatschappelijke positie van de arbeider, stond de Familie diens verheffing voor via zelfheiliging, geloofsverdieping en een daaruit voortvloeiend voorbeeldig godsdienstig en zedelijk gedrag. Drankmisbruik en slechte gezinsverhoudingen werden niet bestreden via sociale actie, maar door gebed, versterving en een toepasselijk lied. Op de sokkel van Belletable's standbeeld in Venlo prijkt de tekst 'Laten wij hun lot verbeteren door hen terug te brengen tot den godsdienst'.

Officieel een broederschap van leken, is de Familie altijd georganiseerd en bestuurd door priesters. Halverwege de negentiende eeuw vormde de bijbelse H. Familie een geliefd ideaalbeeld in de zielzorg. In 1892, het jaar waarin paus Leo XIII de broederschap van H. Familie goedkeurde,⁷ stelde hij ook een misformulier voor het feest van de H. Familie samen. Daarin worden aan het gelovige volk de huishoudelijke plichten voorgelegd naar het voorbeeld van het heilig huisgezin van Nazaret, en gebeden om Gods zegen over het christelijk gezin. Op dit feest moet dan ook, volgens voorschrift van dezelfde paus, de toewijding van de huisgezinnen aan de heilige familie gebeuren.⁸

Kon in principe iedereen, ouder dan vijftien á zeventien jaar, lid worden, dit hield niet in dat men altijd gezamenlijk bijeenkwam. De praktijk was bovendien niet overal dezelfde. Rond 1875 kende men onder andere in Breda een aparte afdeling voor mannen, vrouwen en de jeugd. In dezelfde tijd werd in Tilburg een nog strakkere seksescheiding gehanteerd: de H. Familie was alleen bestemd voor mannen, terwijl de Congregatie van de H. Maagd fungeerde als zijn evenknie, bedoeld voor vrouwen.⁹

Aan het succes van de Familie zal mede haar volkse karakter hebben bijgedragen, maar ook haar concrete 'middelen', zoals medailles, gebedenboekjes en een tijdschriftje. Bovendien maakten de leden van de broederschap meer dan anderen kans op eventuele ondersteuning door de armbesturen.¹⁰ Dit zal wellicht aantrekkelijker zijn geweest dan het overvloedige aantal aflaten, dat voor leden van de Familie te verdienen viel. Vervolgens zal ook de strakke organisatie debet zijn aan het succes. De Familie kende een streng gereguleerde hiërarchische structuur. Er was sprake van een grote sociale controle op de leden en

Aartsbroederschap van de Heilige Familie tijdens de periode 1850-1894 (Scriptie FLT Tilburg z.j.).

⁷ Breve *Neminem fugit* (14 juni 1892).

⁸ B. LUYKX: 'Rond het feest van de Heilige Familie', in *Tijdschrift voor Liturgie* 38 (1954) 129-130.

⁹ THELEN: 'Over roomse deugdzaamheid' 88.

¹⁰ F. JESPERS: *Het loflyk werk der Engelen. De katholieke kerkmuziek in Noord-Brabant van het einde der zeventiende eeuw tot het einde der negentiende eeuw* (Tilburg 1988) 271.

tussen de leden onderling. In de bloeiperiode telde een broederschap meerdere afdelingen, alle toegewijd aan een afzonderlijke heilige, met aan het hoofd een geestelijke als directeur, meestal een pastoor of kapelaan, terzijde gestaan door enkele functionarissen. Elke afdeling was – zoals al uitgelegd – onderverdeeld in secties, met aan het hoofd een prefect, bijgestaan door een onderprefect. Elk lid nam in een sectie een vaste plaats en nummer in.

Strakke organisatie was ook het kenmerk van de zustercongregatie, die van de Allerheiligste Maagd Maria. Werd de Familie vooral geleid door de paters Redemptoristen, de Mariacongregatie was een speciaal apostolaat van de Jezuïeten.¹¹ Omdat de Moeder Gods met haar echtgenoot en zoon ook werden bezongen in de Mariacongregatie deelden Familie en Congregatie hier en daar al rond 1900 eenzelfde liedgoed.¹² Deze gezamenlijke aanpak gaf overigens problemen, bijvoorbeeld in de keuze van de te bezingen heiligen: voor de Familie waren dat onder andere Alphonsus en Gerardus Majella, voor de Congregatie Aloysius en Ignatius.

In 1847 werd de Familie bij pauselijk decreet verheven tot aartsbroederschap. In 1873 telde deze 45.086 leden over 125 afdelingen. In 1888 telde zij 96.112 leden over 342 afdelingen. In 1940 bedroeg het ledental zelfs 250.000 à 300.000. Tot in de oorlogsjaren konden regelmatig nieuwe afdelingen worden genoteerd. Al in 1865 werd *Heilige Familie. Zondagsblad voor het Katholiek Huisgezin* opgericht dat in 1940 meer dan 50.000 abonnees telde. In 1951, toen de H. Familie eigenlijk al in de versukkeling was geraakt, telde zij nog steeds 300.000 leden en kon het *Zondagsblad* nog op 53.000 afnemers rekenen. Daarna ging het snel bergafwaarts.¹³ Het archief van de Aartsbroederschap, dat zich momenteel in het Katholiek Documentatiecentrum Nijmegen bevindt, omvat de jaren 1838-1968. Behalve een mannengebeuren is de Familie ook vooral een Brabantse aangelegenheid geweest, met centra in Breda en Den Bosch.¹⁴

3.1. De liturgische bijeenkomsten

De meeste afdelingen organiseerden wekelijks een kerkelijke viering. Daarnaast werden eenmaal per jaar tijdens de ‘opdracht’ nieuwe leden ingeschreven. In de maand mei was bij veel afdelingen de wekelijkse viering speciaal gewijd aan Maria, de patrones van de meimaand. De meeliederer vormen onder het Familie-lied een apart genre (zie verderop). Daarnaast was er ook nog aan het eind van

¹¹ Vgl. *Regelen en statuten van de Congregatiën der Allerheiligste Maagd Maria* (Den Haag 1887) 37s.

¹² Vgl. bijvoorbeeld *Gezangen en Gebeden voor de leden der congregatie van de Allerheiligste Maagd Maria en voor de leden van de Aartsbroederschap De Heilige Familie* (Tilburg 1904).

¹³ W. REIJS & J. VAN VUGT: ‘Tussen zelfheiliging en belangenbehartiging. De Aartsbroederschap van de Heilige Familie in Nederland, 1850-1969’, in *Jaarboek katholiek documentatiecentrum* 1991 (Nijmegen 1992) 19-20.

¹⁴ REIJS & VAN VUGT: ‘Tussen zelfheiliging en belangenbehartiging’ 21.

het kalenderjaar de jaarlijkse ‘oefening voor het trekken van de patronen’, waarbij de leden ieder voor zich voor het komende jaar een nieuwe beschermheilige tot patroon kozen.

3.1.1. De gewone wekelijkse bijeenkomst

De orde van dienst voor de wekelijkse bijeenkomst was in de beginperiode eenvoudig, later meer uitgebreid. Op dagen dat niet alle onderdelen van toepassing waren, was het ritueel navenant korter. Op feestelijke momenten werd de viering aangekleed met extra liederen en meerstemmige zang. In de officiële uitgave van het *Handboekje* uit 1939 was de orde van dienst voor een ‘gewone vergadering’ als volgt:

1. De Directeur begeeft zich, niet met superplie, maar omhangen met de keten en de medaille der H. Familie, naar de preekstoel.
2. Lied: Aanroeping van den H. Geest.
3. Aankondiging van de patroonheiligen, die in de komende week (weken) zullen gevierd worden en aan de leden ter bijzondere verering door het lot zijn aangegeven.
Gebed tot de Patroonheiligen van de leden en de secties.
4. Gebeden tot de H. Familie, achtereenvolgens beurt-gebed tussen directeur en allen tot JMJ, Memorare¹⁵ van de H. Maagd. Memorare van den H. Jozef.
5. Een Weesgegroet om de genade te verkrijgen veel vrucht te trekken uit de conferentie.
Hier kan de Directeur eigen gebeden (‘intenties’) invoegen.
6. Enkele strofen van een geestelijk lied, door den Directeur aan te wijzen.
7. Afkondigingen. Mededelingen over de H. Familie, een feest, generale Communie, trouwe opkomst, triduum, opdracht, het parochieleven, een actuele gebeurtenis in Nederland of daarbuiten enz.
8. De conferentie. Het onderwerp der conferentie is: actuele onderwerpen en vragen van de Dag, het echt Katholiek leven in het openbaar, apologie, kerkgeschiedenis, het leven van de H. Familie te Nazareth, de huiselijke deugden, de godsdienst beschouwd in zijn leerstellingen, zijn zedenleer en liturgie, het Oud en Nieuw testament, de levens der heiligen enz.
9. Gewetensonderzoek. (...) de Directeur kan dit onderzoek ook luidop voordoen en ook afwisselen en in verband brengen met de stof, die in de conferentie behandeld is.
10. Aanroepingen van Jezus, Maria, Jozef.
11. Geestelijke Communie (volgens den H. Alfonsus).
12. Enige strofen van een geestelijk lied, door den Directeur aan te geven. Onder dit lied begeeft de Directeur zich naar de sacristie en bekleedt zich met superplie en stoel.
13. *Tantum Ergo*. Zegen met het Allerheiligste.
14. *Laudate Dominum*.

¹⁵ Een *memorare* was een gebed met de aanhef ‘Gedenk’, bijvoorbeeld ‘Gedenk o goedertierenste Maagd ...’ of ‘Gedenk, heilige Joseph ...’.

Als regel klonk er tijdens de wekelijkse bijeenkomst derhalve vijf keer een gezang: drie liederen in de volkstaal (vgl. de nrs. 2, 6, 12) en twee gregoriaanse (vgl. de nrs. 13 en 14). De tekst van no. 2 was voorgeschreven (het lied *Kom, Schepper Geest*). De Latijnse gezangen van de nummers 13 en 14 hoorden standaard bij de afsluiting, waarbij de aanwezigen met het Allerheiligste werden gezegend.

3.1.2. De jaarlijkse opdracht en aanneming van nieuwe leden

Elk jaar had de zogenoemde ‘plechtige opdracht’ ofwel toelating van nieuwe leden plaats. Tegelijkertijd werd door de andere leden de opdracht hernieuwd. Het grote gewicht van de gebeurtenis blijkt onder andere uit het sacrale ritueel, zoals dat in 1937 gold, en dat veel weg had van een religieuze professie:¹⁶

1. De Directeur, bekleed met stoel en koorkap en geassisteerd door de geestelijkheid, begeeft zich naar het altaar en heft het *Veni Creator* aan.
2. De predikant bidt vanaf de preekstoel de gebeden voor de vergadering
3. Lied ter ere van de H. Familie
4. Preek
5. Opdracht

(...) het verdient aanbeveling dit zo plechtig mogelijk te verrichten. Het kan als volgt geschieden:

 - De Directeur begeeft zich met de geestelijkheid naar de communiebank en zegt: In de naam van de H. Drie-eenheid (...) zijn de volgende leden tot de plechtige Opdracht in deze Broederschap toegelaten ...
 - Na de voorlezing naderen dezen (naar verkiezing met een kaars in de hand) geleid door hun Prefecten tot voor de communiebank. Dan zegt de Directeur langzaam en duidelijk: Dierbare aspirant-leden, alvorens (...) vermaan ik U (...) deelachtig aan alle voorrechten en aflaten (...) verplichting als goed en voorbeeldig christen te leven (...) Belooft gij (...) Allen: Ja, dat beloven wij.
 - Directeur: In naam van JMJ neem ik uw voornemen, hier voor het altaar uitgesproken aan, en beloof u, dat JMJ u van heden af onder hun bijzondere bescherming nemen gedurende uw leven en bijzonder in het uur van uw dood (...) wijdt U (...) aan de H. Familie en spreekt met luider stem uw toewijding uit.
 - Gezamenlijk doen nu alle aspirant-leden hun opdracht. De Directeur bidt voor en de leden herhalen de formule van de opdracht.
 - Onmiddellijk hierna leest of zingt de Directeur de volgende formule van aanneming: ‘Et ego in nomine Sanctissimae (...) vos omnes adscribo Solidati Sanctae Familiae Jesu, Mariae, Joseph, (...) vosque participes declaro omnium gratiarum et indulgentiarum quae Archisolidati ejusdem Sanctae Familiae Leodii, in Ecclesia B.M.V. Immaculatae, a Sancta Sede Apostolica similiter erectae, a Summo Pontifice Pio Papae IX concessae sunt (...)

¹⁶ *Oefeningen voor de Aartsbroederschap van de H. Familie in Nederland* (Den Bosch 1937) 14-20.

- Hier besproeie men de leden met wijwater: In nomine...’.
- Vernieuwing van de opdracht door reeds-leden.
- Wijding en uitreiking van de medailles en de diploma’s. terwijl dit geschiedt, zingen de leden een of meer gezangen.
- Hierop komen de leden een voor een voor den Directeur neerknielen. Deze zegt (...) ‘Accipe frater (soror) hoc numisma benedictum, singulare signum Archisolidalitatis (...) ut ita indutus (induta) sub eorum patrocinio perpetuo vivas’.
- Daarna kunnen de nieuwe leden met een kaars in de hand, vergezeld van de Prefecten en Onderprefecten en de geestelijkheid, terwijl het vaandel van de H. Familie hen voorafgaat, in processie door de kerk trekken. Middelerwijl zingen de overige leden gezangen.
- Daarna woord van gelukwens.
- De sluiting der plechtigheid met uitstelling, naar verkiezing *Te Deum* of *Magnificat*, *Tantum Ergo* en zegen.
- Daarna een lied naar verkiezing

Bemerking: Om bijzondere redenen kan de Directeur een aspirant-lid de Opdracht privatim laten verrichten.

Tijdens de opdracht waren de zanggenres gevarieerd: naast twee volkstaalliederen (het Lied van de H. Familie en het traditionele liedje-na) klonken er gregoriaanse gezangen (*Veni Creator* en *Te Deum*) en waren op twee momenten begeleidingsgezangen voorgeschreven. Deze werden wellicht verzorgd door het zangkoor (zie verderop). Het *Te Deum* kon vervangen worden door *Groote God, U loven wij*, waarvan verschillende tekst- en melodieversies de bundels sieren.

3.2. Het zangkoor en zijn uitvoeringspraktijk¹⁷

‘Het volk behoort te bidden, de zang is voor het koor’, was tot ver in de twintigste eeuw een belangrijk adagium. Doorgaans was bij elke viering een aantal zangers belast met de zang. Toch werd vanaf de vijftiende eeuw, aanvankelijk vooral in kringen van de Moderne Devotie, door ‘het volk’ tijdens de Latijnse liturgie geestelijke liederen gezongen. We weten het dankzij herhaalde verboden van hogerhand: het volkstaallied klonk tussen de liturgische bedrijven door, vooral in de kerst- en paastijd, aanvankelijk alleen uit de mond van zangers en kinderen, later ook van alle aanwezigen. Een belangrijke bijdrage tot deze nieuwe praktijk was de aard van de kerkmuziek na het Concilie van Trente (1545-1563). De beroepszangers van de vroegere kanunnikenliturgie waren vervangen door amateurs, die zich inzetten voor de vernieuwde, nu op het volk gerichte parochiële liturgie. Daardoor ontstond een nieuw en andersoortig repertoire. De melodieën van de door het ‘nieuwe’ koor gezongen liederen gingen

¹⁷ Vgl. ook JESPERS: ‘*Het loflyk werk der Engelen*’ 271-318; A. VERNOOIJ: ‘De zangpraktijk’, in IDEM: *Het Rooms-Katholieke devotielied in Nederland vanaf 1800* (Utrecht 1990) 39-73.

die van een gewoon kerklied veelal niet te boven, met als gevolg dat ze op den duur ook door de overige aanwezigen werden meegezongen. Het gebod tegen het gebruik van de volkstaal leidde vooral sinds de achttiende eeuw tot de bloei van een nieuw genre kerklied, de zogenoemde *cantiones*, volkszangliederen op Latijnse tekst.¹⁸ Een belangrijke verzameling *cantiones* was de bundel *Messis Copiosa* uit 1761.¹⁹

In principe werden daarom ook bij bijeenkomsten van de Familie de gezangen door een zangkoor verzorgd. Het bijzondere hierbij was echter dat de volkszang daarbij niet enkel positief werd geduld, maar ook bevorderd. Onmiskenbaar werd via deze avond oefeningen de liturgische volkszang een stap vooruit gebracht. Wat in de officiële liturgie onder een kerkelijk verbod viel, maar waarvan de geestelijke leiding de zin meer en meer aanvoelde, kon in het devotiecircuit worden gepraktiseerd en zelfs bevorderd. Overigens hebben ook andere ontwikkelingen een rol gespeeld bij de wording van het volkstalig liturgisch lied, zoals ik zal aanstippen in de slotbeschouwing van deze bijdrage. In Breda werd in 1868 een herzien *Reglement voor de zangers-afdeeling der H. Familie* in druk uitgegeven. Zijn artikelen regelen voornamelijk de contributie en boetes. Het voorwoord van het *Handboekje* uit de Nijmeegse Dominicusparochie gaat in een druk uit 1881 nader in op de zang:²⁰

De zang van deze bundel nu is tweevoudig. Zij wordt uitgevoerd door een opzettelijk daartoe geoefend koor van uitgelezen stemmen of door de gansche vergadering van Congreganisten. De koren zijn van de allergrootste betekenis; zij stellen ons in de gelegenheid om bij buitengewone plechtigheden of als afwisseling gedurende de gewone vergaderingen het huis Gods te verheerlijken en de godsvrucht aller leden door de schoonheid der gewijde zangen te verhoogen. Doch hierom mag de gemeenschappelijke zang geenszins worden verwaarloosd, immers zijn wij allen broeders en zusters en is het schoon, wanneer wij, gelijk allen één van hart zijn, en één van geest, ook als uit één mond het heilig Huisgezin, Jezus, Maria, Joseph door onze liederen gelijk door gebeden vereeren. Daarom zullen wij er naar streven, om zoveel mogelijk de beide soorten van Congregatie-zang te verenigen, als twee uitmuntende middelen om de godsvrucht te vermeerderen; en wij zullen ons beijveren opdat nu eens het koor, dan weder geheel de vergadering de gewijde lofzangen aanheffe.

Daarnaast werd er ook in beurtzang tussen koor en gemeente gezongen. Beurtzangen komen in de liedbundels veelvuldig voor. In dit genre staat het refrein vaak meerstemmig getoonzet. Zong het koor het refrein? Wellicht was er in zo'n geval sprake van een rolverdeling tussen solo en koor. Dat strookt met de regel dat de zang in principe alleen aan het koor komt. Staat in oudere bundels

¹⁸ Vgl. A. VERNOOIJ: 'Het Latijnse devotielied', in *Gregoriusblad* 113 (1989) 67-79.

¹⁹ *Messis Copiosa, Dat is overvloedige oogst der Geestelyke Gezangen; Zoals dezelve door het geheele jaar in de Roomsche Kerken, na de elevatie, kunnen gezongen worden* (Amsterdam 1761).

²⁰ *Handboekje voor de leden van het broederschap der Heilige Familie, Jezus, Maria, Joseph* (Dominicusparochie, Nijmegen 1881) Voorwoord.

de rolverdeling nogal eens zorgvuldig aangegeven, in latere edities is deze afwezig. Kwestie van gewenning of misschien van slordigheid aan de kant van de uitgever?

De meerstemmigheid werd gevarieerd beoefend. Zo werd, mede als gevolg van het langzame zangtempo dat gepaard ging met een sterke dynamiek, soms spontaan een tweede stem geïmproviseerd bij een eenstemmige melodie. Men sprak van 'seconderen', waarbij de melodie veelal een tert of sext hoger of lager werd meegezongen. Een en ander wekte niet alom waardering, getuige het volgende citaat:²¹

Eene langdurige en veelzijdige ondervinding evenwel heeft geleerd, dat menige Congregatie, menige broederschap der H. Familie er eene zangsectie of een koor van uitgelezen zangers op nahoudt, die de voorkeur geven aan meerstemmige liederen, ja, schier geen andere willen zingen. Om te verhinderen dat eigenmachtig eene tweede of derde stem gecomponeerd, niet zelden geïmproviseerd wordt, hebben wij voor de meeste liederen de meerstemmige toonzetting genomen van den organist H. Bohlen uit Aken.

Men zal opwerpen dat eenige liederen volstrekt niet éénstemmig en ook niet geschikt zijn, om door eene geheele kerk gezongen te worden. Volkomen waar. Maar deze liederen zijn ook geenszins met dat doel overgenomen. (...) Welnu bij gelegenheid eener opdracht, bij een jubelfeest, bij de sluiting eener retraite of triduum, gedurende aanbiddingsdagen, bij de oefeningen in de Meimaand, wil men een plechtigen dienst door meer luisterrijke muziekuitvoeringen verhoogen; men wil voor die dag zich niet meer vergenoegen met de gewone liederen, die elken Zondag gezongen worden, in één woord, men wil hart, oog en oor ten volle voldoen. Voor dergelijke gelegenheden zullen, naar ons inzien, de meer ingewikkelde meerstemmige liederen, die voor den gezamenlijken volkszang niet geschreven zijn, aan hen die hooger eischen stellen voldoen.

Volgens aloude kerkelijke gewoonte werd over de uitvoeringspraktijk ook geklaagd. De schrijver-kerkmusicus van deze ingezonden brief in *De Koorbode* (1914) wist zijn afkeuring op luchtige toon te verwoorden:²²

Kom H. Geest zal wel van Vermeulen zijn (...) Het was een dronkemansgang: nu langzaam, dan vlug (...) Dat er 'gekraaid' werd naar de hooge tonen zij ter zijde opgemerkt (...) Er waren weinig zangers; daarenboven, de organist doedelde nu en dan met de trompet (...) Evenmin als bij het Kom H. Geest zong er iemand van de aanwezigen buiten het half dozijn zangers. Er werd gesolod (met traraatjes), weer in 17/18 maat; nu vlug, dan langzaam. De Solower had een vrij goede stem, veel te goed om zulke poespas te zingen.

Laatst was er Kruisweg met Stabat Mater. Ik heb niet veel bewondering voor Pustet (Medicaea) en ik zag weinig verband tusschen de Sequentia-melodie uit

²¹ *Gezangen en Gebeden voor de leden* Voorwoord.

²² 'Si dubbelkruis': 'Het zingen in de H. Familie', in *De Koorbode* 9 (1914) 31. De Koorbode werd uitgegeven in Bergen op Zoom.

Pustet's Graduaal, en een tusschenzang bij een algemeene Kruiswegoefening. 't Was echter een opluchting (...) Maar...! in hopsatempo werd de droeve Moeder langs de staties geleid met hier en daar een niet te motiveren aanhouden van een noot, waaraan dan een precipitando voorafging (...) Het Onze-Vader na den Kruisweg kon ik onmogelijk zoo vlug (...) denken. Een man in mijn nabijheid reed me voorbij als een auto een rijtuig. Ik zeg, als een rijtuig, want ik galoppeerde ook over de lettergrepen heen. Men sloeg zeker de helft over. Pustet's Tantum Ergo (Pange-lingua-melodie) ging hard, maar daar zat gang in; dat was een onevenmatige ongedwongen pas. Die maakte weer veel goed. Ik verneem: de zangers oefenen zich nooit en teren op hun voorzaten. De Congregatie (...) is precies eender, hoor ik.

De uitvoeringspraktijk zal er in de loop der jaren niet beter op geworden zijn, getuige de klacht, verwoord in een liedbundel uit 1934 voor de Derde Orde van Sint Franciscus, welke zeker ook gegolden zal hebben voor de Familie:

Alles wat grof en ruw is blijve achterwege. Zingen is bidden, – en méér dan dat. De voordracht dezer liederen zal eerbied en gebedsgeest moeten ademen, eenheid, gelijkheid, bescheidenheid en zelfbeheersing. Er mag nooit gegalmd of geschreeuwd worden.

Genoemd galmen en schreeuwen was vanaf het ontstaan van het volkstalig kerklied bij wijze van spreken de standaard. Bij de protestanten was de praktijk niet anders. Dat ook de Familiezangers in dit opzicht van wanten wist blijkt uit de sterke orgelregistratie, die in een uitgave van 1912 werd aanbevolen:²³

Men gebruike in het manuaal alle 8-voets labiaalstemmen, alsook zwakke en middelsterke 4-voetsregisters en in het pedaal de 16- en 8-voets labiaalstemmen (zonder prestant-16 voet) en de koppeling van pedaal met manuaal. Ter versterking nemen men bourdon 16-voet en octaaf 4-voet daarbij.

In zeer grote kerken en bij een zeer groot aantal zangers kunnen in het manuaal octaaf 2-voet en cornet alsook 4-voets labiaalregisters aan het pedaal daarbij komen. In bijzondere omstandigheden is ook het 'volle orgel' op zijn plaats. (...) Het tusschenspel spele men liever op het kleine manuaal.

²³ Fr. M. ALEXANDER & TH. MAAS: *Orgelbegeleiding der Melodiën van het handboek voor de Aartsbroederschap der H. Familie: Jesus-Maria-Joseph en voor de Congregatie der H. Maagd Maria* (Tilburg 1912) Voorwoord.

4. De liederen

Tot halverwege de negentiende eeuw was de parochiële zangbundel geen algemeen verschijnsel. Sinds 1799 beschikte men over *De Verzameling*.²⁴ In 1820 had J. Marinus zijn niet door iedereen gewaardeerde *Gezangen voor de hooge feestdagen des jaars enz.* uitgegeven. In 1848 werd in Delft *Lofzangen en Gebeden* gedrukt en sinds 1852 waren er de waarschijnlijk niet veel gebruikte *Oude en Nieuwere Kerstliederen, benevens gezangen en liederen* van J.A. en L.A. Alberdingk Thijm.

Door de opbloei van de broederschappen en congregaties kwamen vanaf ongeveer 1840 volop bundels met het particuliere devotielied in zwang. Met name de Familie speelde een grote rol bij de snelle groei van het genre. Nadat in 1850 in Luik al een voorganger was verschenen werd in Nederland in 1853 (volgens Jespers in 1850) *Handboekje voor de congregantisten van het genootschap der H. Familie* gepubliceerd, dat in 1863 als *Handboekje voor de leden van de aartsbroederschap: de H. Familie Jesus, Maria, Joseph* alom zou worden gebruikt. Volgens liedbundelverzamelaar Roes bereikte het boekje in 1908 zijn 24^e druk.²⁵ Was dit handboekje het prototype van de overal in den lande onder ongeveer dezelfde titel verschenen Familieboekjes? In de periode dat het algemeen secretariaat van de aartsbroederschap in Den Bosch was gevestigd, werd het boekje opgevolgd door *Handboekje der H. Familie Jezus Maria Jozef – Uitgave van het Algemeen Secretariaat der H. Familie voor Nederland, St. Jozefskerk, 's-Hertogenbosch*, dat minstens 21 drukken heeft gehaald. Andere handboekjes die meerdere herdrukken mochten beleven en die meer dan plaatselijk werden gebruikt, verschenen onder andere in Amsterdam (1856), Den Haag (1859), Leiden (1864), Utrecht (1868) en Rotterdam (1912).

Omdat een gewone Familiebijeenkomst veel weg had van het gewone traditionele Lof, nemen specifieke Familielieder en in de bundels niet de grootste plaats in. De bundels verschilden in dit opzicht per regio. Het 'lied ter ere van de H. Familie', voorgeschreven in de orde van dienst, is over het algemeen gewijd aan het heilig drietal, waarbij van de vier strofen vaak het eerste aan Jezus, het tweede aan Maria, het derde aan Jozef en het vierde aan alle drie tezamen is gewijd. Een eigen genre was ook het lied voor de Opdracht. Een voorbeeld van beide genres ineen is het volgende *Opdrachtslied*, waarin overigens aan Jezus een hier niet overgenomen tweede strofe werd gewijd:²⁶

1. Wij werpen ons vol eerbied aan uw voeten,

²⁴ *Verzameling van Oude en Nieuwe Gezangen voor alle hoogtijden des jaars enz.* (Amsterdam 1799). Vgl. voor de in deze alinea genoemde zangbundels A. VERNOOIJ: *Het Rooms-Katholieke devotielied* 23-39.

²⁵ Beide geciteerde bundels werden in Tilburg uitgegeven door de huisdrukker van de Familie, het R.K. Jongensweeshuis. Vgl. J. ROES: 'Katholieke geestelijke liederboekjes uit vroegere eeuwen', in fascikels gepubliceerd in *Gregoriusblad* 1898-1900, hier 1899, 96.

²⁶ *Handboekje* ... (Nijmegen 1881) 99-100.

O Groote God! Zie gunstig op ons neer!
 Wat ons Uw hand vol goedheid heeft geschonken,
 Wij brengen het als offer aan U weer.
 O! moog het U behagen
 Het offer U gebracht;
 En ons het heil verwerven,
 Dat onze ziel van uwe liefde wacht.

2. (...)

3. U Koningin! U, smetteloze Moeder
 Zoo rijk gekroond om Uwe maagd'lijkheid!
 U smeeken wij: schenk ons door uwe beden
 Een zuiver hart, dat ons tot Jezus leidt,
 o Moeder van mijn Jezus!
 O! neem ons offer aan!
 Laat ons in Uw hoede
 Langs 't doornepad ter eeuw'ge vreugde gaan!

4. Wij wijden ons aan U, o heil'ge Joseph!
 En smeeken U, versterk ons in den strijd!
 Gij, die weleer het godd'lijk Kind behoedde,
 O! hoed ook ons, die U zijn toegewijd!
 O! voer mij na dit leven
 Geleid aan Uwe hand,
 Verrijkt met schoone deugden,
 Vol blijdschap op naar 't hemelsch vaderland!

5. O! blijve ons hart met Jezus' Hart vereenigd!
 Maria's hulp verwerwe ons trouwe deugd;
 En Joseph's steun versterke ons door dit leven,
 Geleide ons eens ter zaal'ge hemelvreugd!
 Aanvaard, o God! dit offer,
 Dat ik U blijde bood! –
 Jezus, Maria, Joseph,
 Ik zweer U trouw – van nu tot in den dood!

Wellicht het meest geliefde en daarom nagenoeg ongewijzigd van tekst gebleven
 Familielied is het *Lied onzer Broederschap*. Ik trof het aan in bijna alle bundels,
 uitgegeven vanaf het eind der negentiende eeuw:

1. O Godsgezin, o drietal leden,
 Die allerheilig toonbeeld zijt,
 Wij komen tot U nader treden
 Die allen U zijn toegewijd.
 Vergun dat w'op uw schuld'loos leven
 Eerbiedig onze blikken slaan
 Om stil de deugden na te streven,
 Waarin Gij ons zijt voorgegaan.

2. Wat reinheid! Wat een hemelvrede!
 Wat zachte rust van zaligheid!
 Gedurig gaan én oog én bede
 Omhoog naar d'Oppermajesteit.
 Wat ijver in uw plicht betrachten,
 Van d'eersten tot den laatsten stond!
 Op God alleen zijn uw gedachten,
 Nooit wijkt Zijn lof uit hart op mond
3. O Dat wij dan, tot lid verheven
 Van 't allerheiligst Huisgezin,
 naar hun drievoudig toonbeeld streven
 Van vader-, moeder-, kindermijn!
 Onz' arbeid ook zij God geheiligd,
 Op God zij altoos hart en oog.
 De Bee, die ons voor kwaad beveiligd,
 Ga met hun lofgebed omhoog.
4. O Jesus, God en mensch tegader!
 Maria, reine Moedermaagd!
 O Joseph, 's Heeren voedstervader,
 Hoort, wat dit broed'rental U vraagt.
 Laat ons U stil en trouw beminnen,
 Geliefde vader, Moeder, Zoon!
 Dat w'eens met onze huisgezinnen
 U eeuwig zien in 's Hemels woon.

Volgens Jespers ademen de negentiende-eeuwse broederschappen het ultramontaanse en klerikale karakter van de katholieke spiritualiteit. Zoals in de jaren veertig bleef de oriëntatie van deze spiritualiteit

romantisch, Frans van kleur, appellerend op het gevoel, steeds toespelingen makend op wonderen, zonder veel rationele basis, en sterk defensief: tegen de wereld, tegen vermaak, tegen gemengde activiteiten, tegen de literatuur. Om deze redenen maakt de taal van gebeden en liederen op ons een wat benepen en infantiele indruk.²⁷

Tevredenheid en braafheid waren naast deemoed en plichtsbetrachting belangrijke deugden, waarvan dit voorbeeld getuigt:²⁸

Mijn Jezus, ik wil U alleen,
 Wilt Gij mij krank, ik ben tevreên,
 Wilt Gij mij arm, ik dank U weer,
 Wil Gij m'in pijnen, U zij eer.

²⁷ JESPERS: *Het loflyk werk der Engelen* 272s.

²⁸ *Vervolgbundel bij de H. Familie in gebruik* (Francker z.j. [1925]) no.7.

Wilt Gij mij lijdend onverpoosd,
Sla toe, o Heer! Ik ben getroost,
Nu loven tot zijn laatsten slag,
Uw Sacrament mijn harte mag.

De melodieën van het Familielied waren aanvankelijk contrafacten, die ontleend werden aan wat voorhanden was: zangbundels van katholieke kostscholen en internaten. Vanaf de opbloei van het katholieke leven in Nederland later in de negentiende eeuw vloeiden de zangwijzen uit de pen van muzikale kapelaans en paters, die als inspiratiebronnen achtereenvolgens de kostschoolmelodieën, het Caeciliaanse lied en melodieën uit de invloedssfeer van de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging benutten. Op de achtergrond klonk hier en daar ook een echo door van de opbloeiende algemene volkszang- en volksliedcultuur.

4.1. De kostschoolmelodieën

De oudste Nederlandse Familieliedereren zijn contrafacten. De melodieën werden ontleend aan die van bestaande geliefde en bekende liederen. Dat kon niet het onbeschaafde lied van straat en kermis zijn, en werd gezocht in de liedbundels van katholieke kostscholen en opvoedingsgestichten, die – vooral in het zuiden – een Fransgeoriënteerde omgangs- en zangcultuur propageerden. Voorbeeld 1 (zie de afbeeldingen aan het eind van dit artikel) is het lied *Toewijding aan de Heer*, genomen uit een al aangehaalde Familiebundel uit 1858, waarbij als melodie *Adorons tous* staat vermeld.²⁹ Zie in voorbeeld 2 de eerste pagina van het Franse origineel, zoals het in 1887 werd opgenomen in een speciaal voor ‘opvoedingsgestichten en R.K. Scholen’ in Tilburg uitgegeven bundel.³⁰ Deze eenvoudige en bijna kinderlijke melodie is luchtig en opgewekt en heeft het ritme van een wandellied. In de verhouding woord-toon staat de toon voorop; de tekst lijkt bij de koop inbegrepen. Het beoogt zangplezier in knusse sfeer, waarin de ‘Dieu si plein de charmes’ wordt bezongen. Karakteristiek is de instrumentale aanloop aan het begin. We zien hier tevens een voorbeeld van de al genoemde tertsenzaligheid: de meerstemmigheid lijkt spontaan al zingend ontstaan te zijn, en later door een ijverige pater of zuster genoteerd.

Dat men zich bij de zoektocht naar geschikte melodieën vooral oriënteerde op graag gezongen liederen blijkt uit twee andere voorbeelden uit dezelfde kostschoolbundel: het lied *O Lieve Vrouw van 't Heilig hart, zie ons om uwen troon* (no. 27) staat genoteerd onder J. Smits' welbekende *Klein vogelijn op groene tak*, en het lied *Wees gegroet op kindertoon* (no. 25; tekst P. van der Ploeg) onder het oerduitse *Großer Gott wir loben Dich*. Opvallend is dat elders dergelijke nieuwe teksten wel

²⁹ *Handboekje voor de congreganisten ...* (1858) no. XI.

³⁰ *Melodieën op de Geestelijke Liederen, ten gebruike van Opvoedingsgestichten en R.K. Scholen* (Tilburg 1887³).

degelijk werden opgenomen onder een nieuwe, speciaal bij de tekst gecomponeerde melodie. De Familie ging daaraan voorbij, althans in deze periode.

4.2. De Bredase liederen van kapelaan M. Feijen

Een groot ijveraar voor de zaak van de Familie was de Bredase kapelaan M. Feyen (O.L. Vrouw). Hij creëerde in 1863 met zijn *Gezangen op de tien geboden Gods* een particulier Familie-tekstgenre, dat wegens zijn succes regionale verspreiding kreeg. De bundel, die mannen moest afhouden van verderfelijke praktijken, bereikte in 1879 zijn negende druk:³¹

Mijn doel was geen ander dan aan eenvoudige harten eenvoudige waarheden te zeggen, en aan die waarheden eenvoudige zangwijzen te geven, opdat ze bevattelijk zouden ween voor de armen onzer stad, die zo gaarne worden opgenomen in onze heilige vereeniging, en op den winkel van den ambachtsman de plaats zouden innemen van die liederlijke zangen, welke de ongodsdienstigheid en zedeloosheid daar hebben ingevoerd (...) Waarom de Tien Geboden bezongen? Ik had daarvoor twee redenen. (...) De ondervinding heeft geleerd dat op een hart van een' man van goeden wil, zoo als er de H. Familie velen tot zich trekt, een eenvoudig gezang zooveel, zoo meer invloed heeft, dan het Priesterlijke woord. (...) 2^e Het kwam mij wenschelijk voor bij de vele geïsoleerde liederen in de verschillende handboekjes: op de deugd van dezen of genen Heilige, op het een of ander Feest der Heilige kerk, enz., enz., een geheel te voegen waaruit de Congreganisten, al zingende, de verschillende pligten van hunnen staat en van de godsdienst konden leeren. Dit doel dacht ik te kunnen bereiken door de Tien geboden Gods tot onderwerp te nemen van mijn rijmen.

Aan het vijfde gebod (Gij zult niet doden) bijvoorbeeld werden door de gewijde tekstdichter drie liederen gewijd, achtereenvolgens *Caïn en Abel*, *De huisselijke twist* en het hier volgende *Een dronkaard*:³²

1. Jesus, aan het kruis geklonken,
Had sinds uren niet gedronken,
En in onmacht neergezonken
riep Hij smeekend: Ik heb dorst!
2. En een dronk werd door de joden
In een spons Hem aangeboden,
Maar 't was bitter wat men Gode
In zijn dorst te drinken gaf
3. 't Was een'les aan ons gegeven,
Op 't kruishout neergeschreven,

³¹ *Gezangen op de Tien Geboden Gods* (...) door M. Feijen, R.K. Priester (Breda 1863) Voorwoord.

³² *Gezangen op de Tien Geboden Gods* no.11.

Dat de mensch, om goed te leven
Leven moet in matigheid.

4. Jesus, God van medelijden,
Om den dranklust te bestrijden,
Leed nog dorst bij al zijn lijden,
Dronkaard! neem een les aan Hem.

5-6. (...)

7. Dronkenschap baart vele zonden,
'k Heb het dikwijls ondervonden,
Mijn fortuin was schier ten gronde....
Jesus, geef mij veel berouw!

8. Mijn genoegen was verdwenen,
Al mijn krachten gingen henen....
'k Zal mijn' overdaad beweenen,
Overdaad! het is gedaan!

Gezien het aantal strofen en de tijd van ontstaan zal dit lied door het koor (wellicht meerstemmig) zijn uitgevoerd. Speciaal voor de bijeenkomsten in de meimaand dichtte Feijen in 1864 het al vermelde *Ave Maria der Congreganisten*. In een Familieconvoluit uit omstreeks 1870, misschien wel samengesteld door Feijen, staan een aantal drukwerken en werkjes bijeengebonden die een beeld geven van het Bredase Familieleven in die bloeiperiode: *Handboekje voor de Congreganisten ...* (1858) – *Gezangen op de tien geboden Gods* (1863) – *Reglement van de zangersafdeling* (1868) – *Vlagghied der H. Familie bij gelegenheid der inzegening van het prachtig-vaandel-geschenk aan de Mannen-vereeniging der O.L.V.Kerk te Breda* op 8 mei 1870 – *Pius' jubelfeest*. Zouavenlied – *Heilwenschen aan zijne heiligheid Pius IX door de leden der H. Familie te Breda, in de eerste congregatie-uren van 1867* – *Leve Pius IX! Danklied op 's pausen zegen, opgedragen aan zijne heiligheid door de congreganisten van Breda* (1865) – *Afscheidsgroet aan de maand Mei 1863, gezongen door het koor van het genootschap der H. Familie in de O.L.V.kerk te Breda* – *Het Ave Maria der Congreganisten* (1864) – *Hulde aan de H. Familie op het plegtig feest van de kerkelijke inzegening harer beeldtenis* in de Onze Lieve Vrouw-kerk te Breda (1864).

Melodisch gezien vertegenwoordigen de Bredase bundels een nieuwe fase van het Familielielied, waarin na 1860 de contrafact-periode een einde nam en muzikale priesters originele melodieën gingen schrijven bij Familieliedereren. In Breda was behalve Feijen met name ook C. Vermeulen actief, eveneens kapelaan van de O.L. Vrouwekerk, de Broederschapskerk van de Familie. Feijen slaagde als componist niet volledig in zijn opzet 'aan eenvoudige harten eenvoudige waarheden te zeggen, en aan die waarheden eenvoudige zangwijzen te geven',³³ aangezien zijn overwegend meerstemmige wijzen meer voor het zangkoor dan voor het volk gedacht moeten zijn geweest. Beide heren hanteerden nog over-

³³ *Gezangen op de Tien Geboden Gods* Voorwoord.

wegend de oude stijl. Zie voorbeeld 3, de eerste pagina van no. 19 uit Feijen's *Melodieën en refreinen op de gezangen op de tien geboden Gods* uit 1863.

Van de twintig Nederlandse gezangen in het Bredase *Handboekje* uit 1853 is er slechts één specifiek bedoeld voor de H. Familie. Men gebruikte immers ook de bundels van kapelaan Feijen. De overige liederen in de bundel zijn algemene gezangen voor Maria (4) en Jozef (2). Geen enkel lied is aan het kerkelijk jaar gewijd. Heeft de oude Bredase Familiebundel het op den duur moeten afleggen tegen de Bossche Familiebundel om de vele particuliere teksten en de gerichtheid op het zangkoor?

4.3. De Bossche bundel

Het Bossche *Handboekje* was qua liedkeuze breder en meer algemeen van opzet dan het Bredase. Naast enkele liederen ter ere van het 'heilig Drietal' biedt het een flink aantal algemene liederen ter ere van Jezus, Jozef en vooral Maria, rozenkransgezangen en zonder aparte ordening een enkel 'In den Advent', 'Kerstlied', 'In de Vaste' en 'Lijden en dood des Zaligmakers'.³⁴ Een nieuw tekstgenre was intussen het lied ter ere van afzonderlijke heiligen. Enerzijds was dit genre bekend vanaf de zeventiende eeuw,³⁵ anderzijds was het een eigen Familiegenre: zowel de congregatie als geheel als de afzonderlijke leden wisselden ieder jaar van schutspatroom. Staan de gezangen in de Brabantse bundels ondanks deze ontwikkeling nog gepresenteerd als liederen voor Familiebijeenkomsten, boven de grote rivieren werden ze vroeger dan in het zuiden gerangschikt als een serie gezangen voor algemeen parochieel gebruik, aangevuld met een aantal voor de Familiebijeenkomsten (zie hierna). Een aanvulling bij de Bossche bundel uit 1883 leverde bijvoorbeeld nog met name gezangen ter ere van bepaalde heiligen of op tekst in de geest van Feijen's Tien-Geboden-liederen.³⁶ Het *Bijvoegsel (...)* uit 1885 bood welgeteld drie liederen met een liturgische referentie in de titel, namelijk *Nieuwjaar* ('s Heeren besnijdenis), *De HH. Drie Koningen* en *Maria-Boodschap*.³⁷

Voor de Bossche Familiebundel werden veel melodieën aangedragen door de muziekdocent van het seminarie Beekvliet, A.H. Kluytmans (1820-1897),³⁸ en de latere dirigent van de Goirkese kerk in Tilburg, W.I. Reyniers.³⁹ Naast meerstemmige zettingen schreef Kluytmans ook een flink aantal eenstemmige melo-

³⁴ Vgl. bijvoorbeeld *Gezangen voor de leden* enz. (Tilburg 1882). Het imprimatur is van J. Cuyten, president van het Seminarie Haaren (Bisdom Den Bosch).

³⁵ Vgl. bijvoorbeeld J. STALPART VAN DER WIELE: *Gulde Iaers Feest-Dagen* (1635).

³⁶ *Nieuwe gezangen voor de leden* enz. (Tilburg 1883³).

³⁷ *Bijvoegsel behoordende bij de Nieuwe Gezangen voor de leden* enz. (Tilburg 1885).

³⁸ Vgl. *Melodieën (...)* Kluytmans (Tilburg 1871) no.72

³⁹ *Melodieën op de nieuwe gezangen (...)* verzameld en gecomponeerd door W.I. Reyniers (Tilburg z.j. [1890]; 1901⁴). Vgl. over Reyniers ook H. ZOMERDIJK: *Het muziekleven in Noord-Brabant 1850-1914* (Tilburg 1982) 335s.

dieën die primair voor de gemeentezang bedoeld waren. Ook vertegenwoordigen zijn liederen een ander melodisch genre. Bij hem geen knus wandellied, maar een vrolijk en stoer marslied, ‘in ferme-jongens-stoere-knapenstijl van de toenmalige liedcomponist bij uitstek, Viotta’.⁴⁰ De melodieën van Kluytmans zijn tot aan de komst van een nieuwe generatie in heel Nederland gezongen. In mijn eigen Utrechtse leefomgeving konden tot voor een aantal jaren oudere muzikale familieleden, die nog in de negentiende eeuw ‘naar de familie’ waren gegaan tot veler vermaak op feestavonden uit het hoofd de voorgeschreven lofzang tot de H. Geest in Kluytmans’ versie uit het hoofd zingen, zichzelf daarbij op de tafel met vingergeroffel begeleidend. Zie voorbeeld 4.

De indruk bestaat dat – zoals al gezegd – boven de grote rivieren de Familiebundels al in een vroeg stadium werden toegesneden naar algemeen liturgisch-devotioneel gebruik. Het *Handboekje* van Leiden, dat al in 1874 zijn vijfde druk beleefde en dat volgens zijn voorwoord ook in Den Haag, Schiedam, Delfshaven en Gouda werd gebruikt, geeft in het eerste deel een flink aantal *Gezangen* (...) *naar de orde der kerkfeesten*, geordend onder achtereenvolgens de titels advent – kerstfeest – feestdag van de Zoete Naam – vastentijd – Pasen/Hemelvaart – Pinksterfeest – H. Sacramentsdag – algemene Marialiederden – Allerheiligen/Allerzielen’. Dan volgen Broederschapsgezangen, Meimaandgezangen en *Gezangen op feesten van patroonheiligen*.⁴¹ De grondslag van dit verschil tussen noord en zuid zal de bestaande zangpraktijk zijn geweest: heeft beneden de rivieren het volk haar kerklied met name leren zingen via de negentiende-eeuwse devotiecultuur, in het noorden kende men al in de zeventiende eeuw het (contrareformatorische) geestelijke lied van dichters als Stalpart van der Wiele en Justus de Harduyn en in de achttiende eeuw het daarvan afgeleide zondags- en heiligenlied uit de bundels als *Het Evangelische Visnet en Oude en nieuwe Lofzangen*, die aan het eind van de eeuw werden opgevolgd door de *Verzameling van oude en nieuwe gezangen* (1799). De inhoud van deze laatste bundel volgt de sterke tijden van het kerkelijk jaar en de daarin voorkomende belangrijke heiligenfeesten. Van Oud-katholieke invloed zal geen sprake zijn geweest.⁴²

4.4. Het Caecilianisme – de liederen van pater J. Haagh CssR

Van groot belang voor het Nederlandse devotielied was de doorbraak van het Caecilianisme in de kerkmuziek, die zich voltrok in de late negentiende eeuw. In de toenmalige Romantische tijdsperiode stond deze beweging een vernieuwing van het kerkelijk leven voor, waarin duidelijk scheiding moest bestaan tussen

⁴⁰ JESPERS: *Het loflyk werk der Engelen*’ 282.

⁴¹ *Handboekje voor de leden enz.* (Leiden 1874⁵).

⁴² Vgl. K. OUWENS: *Het Stukjesboek – Missen en Gezangen 1745-1803* (Utrecht 1996). Ouwens behandelt in deze dissertatie ook liedbundels als *Nieuwe verzameling van Godsdienstige gezangen voor Roomsche Katholijken* (1827) en *Godsdienstige Gezangen voor Katholijken* (1860).

sacraal en profaan handelen. Voor de kerkmuziek betekende dit dat haar melodie, samenklanken, ritme en dynamiek ‘kerkelijk’ en ‘heilig’ moesten zijn volgens een eigen kerkelijk schoonheidsprincipe, dat zich scherp onderscheidde van het wereldse. Voor het geestelijk lied was dit het einde van contrafacteren op profane liederen, van ritmes uit de amusementswereld en vooral ook van te sentimentele teksten. Wat de teksten betreft werd het ideaal niet altijd bereikt. Kenmerk van een goed kerklied werd eenvoud van melodie en ritme, een langzaam tempo en uniforme dynamiek. Van niet minder belang was een geheel nieuwe verhouding woord-toon: de melodie diende niet enkel de tekst verantwoord te verklanken, zij moest ook vanuit zichzelf een heilige taal spreken. Dit hing nauw samen met een nieuwe taak van het kerklied, namelijk om in de geest van de Romantiek te ‘stichten’ en ‘aan te doen’. In de praktijk echter bleken deze eisen maar al te vaak te leiden tot povere melodieën, op het saaie af. Dit kwam mede omdat de liedcomponisten vaak goedbedoelende maar middelmatige amateur-musici waren. Een positief gevolg van het Caecilianisme was wel de verdere opbloei van het massaal gezongen eenstemmige kerklied.

Het Caecilianisme heeft vanzelfsprekend ook het Familielied niet onberoerd gelaten. De gewenste ‘kerkelijkheid’ van het devotielied resulteerde behalve in een nieuw melodisch genre ook in een verdere betrokkenheid van zijn tekst op het kerkelijk gebeuren. Het nieuwe lied werd gezongen in het kader van de sterke tijden en grote feesten van het kerkelijk jaar en van Jezus-devoties zoals die van het H. Hart.⁴³

Zullen de aangeboden liederen inderdaad beantwoorden aan de eischen (...) dan moeten ze niet alleen (...) niet in strijd zijn met de heiligheid der plaats, waar ze gezongen worden, maar moeten ook zoo talrijk zijn, dat zij eene verscheidenheid aanbieden die elke vervelende herhaling onmogelijk maakt. Voor elke gelegenheid, voor elk feest, voor de meest voorkomende gebeurtenissen moet de verzameling een eigen lied geven. (...) De zangwijzen werden bijna uitsluitend genomen uit de meest bekende en algemeen geprezen Duitsche zangboeken.

Bleven de kapelaans en diocesane priesters van de H. Familie aanvankelijk nog componeren in de trant van de kostschoolbundels, het Caeciliaanse Familielied was het product van priester-religieuzen, met name van paters Redemptoristen, die zoals al vermeld de Familie beschouwden als hun specialiteit, hun eigen invalshoek van apostolaat. De liederen uit hun kring zijn een nieuwe expressie van het eigen lied der Aartsbroederschap. Ze werden met name gecomponeerd door pater J. Haagh (1857-1919) en door pater J. Bogaerts C.S.S.R. gebundeld in *Gezangen onzer Broederschappen*, waarvan de eerste druk in 1890 verscheen.⁴⁴ Naast 23 melodieën van Haagh staan er ook veel Caeciliaanse liederen van Duitse herkomst in, getuige het voorwoord:

⁴³ *Gezangen en Gebeden voor de leden* Voorwoord.

⁴⁴ *Gezangen onzer Broederschappen*. Verzameld door een pater Redemptorist (Amsterdam 1890).

De meeste der gezangen zijn overoude wijzen (...) Ze zijn genomen uit de bekende verzamelingen van Mohr, Dreves, uit de zangboeken van Trier, Keulen enz. Andere zijn geheel nieuw. Enkele gezangen en daaronder de meeste meerstemmige zijn niet onmiddellijk als volkszang gedacht. Ze zijn opgenomen allereerst met het oog op meer geoefende koren, zooals bijna elke Congregatie er een bezit, en verder met de stille bedoeling daardoor het boekje gereeder toegang te openen tot den huiselijken kring.

Zie in voorbeeld 5 no. 1 uit genoemde bundel, *Kom, Heil'ge Geest* onder een melodie van Haagh. Het is mede bedoeld als voorbeeld van een Caeciliaans lied, dat herkenbaar is aan zijn eenvoudige en chromatiekloze melodie, eenvoudige ritme en niet in het minst aan de grotere plaats, die aan de tekst wordt gegund. In contrast met de bovengenoemde Duitse liederen zijn Haaghs melodieën luchtiger en minder plechtstatig.

In de vijfde druk (1911) van de *Gezangen onzer Broederschappen* kwam de eigentijdse volkszangcultuur tot uiting in de opname van enkele schone oud-Nederlandse liederen, zoals bijvoorbeeld *Van liefde komt groot lijden* en *Er was een maagdetje zuiver en net*. De betekenis van de Redemptoristen voor het Familielied blijkt uit het aantal liederen uit *Gezangen onzer Broederschappen* die nog werden opgenomen in het *Handboekje* van 1941:⁴⁵ dit zijn er 41, bijna de helft van het totaal, waaronder 23 van Haagh en 5 van mede-Redemptorist C. Bonten. Graag en veel gezongen liederen van Haagh zijn *O gij, mijn schone hope* op tekst van S. Alphonsus en *Wees gegroet, o koninginne*.

4.5. Het latere Familielied

Het Caecilianisme deed aanvankelijk meer zijn invloed gelden in de noordelijke bisdommen dan in die van het zuiden. Een noordelijke voorvechter van het Caeciliaanse devotielied was de Utrechtse priester Frans Eppink, de samensteller van *Het Gulden Wierookvat* (1896) en *Cantemus* (1900), bundels, die wat de liederen betreft identiek aan elkaar zijn en voornamelijk het Duitse lied bevatten. Eppink zou in zijn bundels in het laatste gedeelte, namelijk de afdeling 'Lieder voor congregaties en broederschappen' slechts één Familielied opnemen: 'Aan Jesus, Maria, Joseph'. Om de verschillende Congregaties te behagen gaf Eppink in 1900 een *Handboek* uit, wat in feite zijn *Cantemus* was, met in een speciaal 'voorvoegsel' de statuten en geschiedenis van de betreffende congregaties.⁴⁶ Omdat een devotionele praktijk als die van de Familie niet gediend is met radicale vernieuwing en ook omdat de tekst en melodie van Eppinks liederen weinig strookten met het Familiegevoel is diens bundel niet aangesla-

⁴⁵ *Handboekje der H. Familie. Officiële uitgave* (Amsterdam / Den Bosch 1941²¹).

⁴⁶ *Handboek voor de Aartsbroederschap der H. Familie Jesus, Maria Joseph door Fr. Eppink pr. Goedgekeurd en aanbevolen door het Doorluchtig Episcopaat van Nederland.* (Utrecht etc. 1900).

gen en heeft deze, althans in het Aartsbisdom, het traditionele *Handboekje* niet kunnen wegdrucken.

De veranderingen verliepen in de praktijk inderdaad meer geleidelijk, vooral in Brabant. Een nieuwe druk van het Bossche handboekje zag er in 1907 nog niet wezenlijk anders uit dan vroeger. In latere drukken werden geleidelijk ook meer algemene liederen rond het kerkelijk jaar en de kerkelijke hoogfeesten opgenomen. De Familiebundel van de Bossche Jacobsparochie uit 1912 presenteerde haar liederen in volgorde van de sterke tijden en daarna volgens 'feesten in de loop des jaars'.⁴⁷ Het voorwoord van de nieuwe uitgave uit 1911 van de Bossche bundel vermeldt dat het resultaat mede te danken was aan de officiële commissie tot goedkeuring van kerkmuziek, die op instigatie van het pauselijke motu proprio *Tra le sollicitudini* (1903) was ingesteld:

Bij den noodzakelijk geworden herdruk (...) hebben we de gezangen willen doen voorzien van het 'Nihil Obstat' der commissie tot keuring van kerkmuziek. Wijl daartoe belangrijke wijzigingen moeten worden aangebracht, en vooral ook om de eenheid te bevorderen, besloten we één bundel samen te stellen, die én door Familieleden én door Congreganisten kan gebruikt worden. Deze bundel, waarvan het nazien van melodieën en tekst aan twee daartoe bevoegde Eerw. Heeren Geestelijken was toevertrouwd, bevat, naast veel geschikte liederen uit onze vroegere verzamelingen, gezangen van sommigen onzer hedendaagsche dichters en toonzetters en eenige oude liederen.

(...) is de volgorde der liederen ingericht naar de wijze der liturgische boeken, en zijn de St. Josephsliederen in de maand Maart, die van de H. Maagd in Mei en die van 't H. Hart in juni geplaatst. (...) met name dank aan den HoogEerw. Heer J.A.S. van Schaik, die welwillend de revisie van het geheel op zich heeft genomen en daarmede een belangrijk deel van dezen arbeid heeft verricht.

Van Schaik voerde ook enkele gezangen uit *Het Gulden Wierookvat* in, onder andere *O Heiland, open wijd de poort* en *O Hoofd vol bloed en wonden*, en tevens het geliefd geworden *Lieve Moeder van de Heer*, op tekst van de toenmalige moderne tekstdichter Mgr. P. van der Ploeg. De combinatie met de Mariacongregatie verklaart wellicht het grote aantal Marialieder en in de latere Familiebundels. De 99 gezangen van de 21^e druk uit 1941 werden, behalve uit het werk van de Redemptoristen Haagh en Bonten, voor een flink deel tevens geselecteerd uit *Het Gulden Wierookvat* en de *Canon of Eenheidsbundel* (1935) van de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging.⁴⁸ Het in Brabant geliefde *Psalterke* (1912) van Adrianus Hamers is weinig tot niet vertegenwoordigd.

Tenslotte

⁴⁷ *Handboekje voor (...) H. Familie, samengesteld door Job. Brekelmans, kapelaan en directeur der H. Familie in de parochie St. Jacob te 's-Bosch* (Den Bosch 1912).

⁴⁸ A. VERNOOIJ: 'De Canon of Eenheidsbundel van kerkelijke liederen (1935)', in IDEM: *Het Rooms-Katholieke devotielied* 126-137.

De vraag naar de betekenis van het lied van de Familie en andere congregaties voor de groei en bloei van het kerkelijk-religieuze volkslied is minder gemakkelijk te beantwoorden dan het lijkt. In het geding zijn namelijk niet enkel de inhoud van het genre zelf, maar ook de invloed van de Familie op de volkszang. De bedoelde betekenis ligt in beide gevallen verschillend.

We zagen al dat de teksten slechts gedeeltelijk rechtstreeks Familie-eigen zijn, zoals de 'propria' van de bijeenkomsten, de liederen tot het 'heilig Drietal' en die ter ere van de verschillende Familieheiligen. Het overgrote deel bestaat uit gezangen die ook bij andere gelegenheden bruikbaar zijn, zoals die ter ere van Jezus, Maria en Jozef apart en rond de feesten van het liturgisch jaar. Ik ben niet nagegaan welke 'algemene' Maria- en Jozefliederen en welke gezangen rond het liturgisch jaar oorspronkelijk voor Familiegebruik zijn ontstaan. Gezien de frequentie waarmee in de bundels gerefereerd wordt aan de gebruiksmogelijkheden bij andere gelegenheden en ook omdat het aantal liederen voor het liturgisch jaar meer en meer werd uitgebreid, lijkt het erop dat tot ongeveer 1900 de Familieleden hun bundel ook gebruikten in het Lof op zaterdagavond, en dat men na de komst van de officiële bundels als *Het Gulden Wierookvat* (1896) deze ook meenam naar de Familie. Dit zal vooral boven de rivieren gebeurd zijn, waar door de ijverige Utrechtse en Haarlemse afdelingen van de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging deze bundel – na 1900 ook *Cantemus*, dat dezelfde liederen bevat – werd gepromoot. Dat bevatte vooral het Caeciliaanse kerklied, dat voor een groot deel andere inspiratiebronnen had dan het lied van de Broederschappen en Congregaties. Vermeld werd al dat in deze twee bundels maar een enkel Familielied staat opgenomen. Werd in Brabant langer uit de Familiebundels gezongen en daarna uit *Psalterke* (1912) van Adrianus Hamers, dat de katholieke weerslag was van de volksliedbeweging van die jaren?

Een niet te verwaarlozen invloed van het lied der Familie op het Nederlandse devotielied uit de tweede helft der negentiende eeuw is terug te voeren op pater J. Haagh en diens eenvoudige en vaak ook zoetelijke melodieën bij de liedteksten van Sint Alphonsus en vooral die op de moeder Gods. Hoeveel lokale amateur-componisten zullen zich door zijn composities en zijn visie op Caeciliaanse liedkunst hebben laten inspireren?

Ook de invloed van het Familielied op de opbloei en groei van een religieuze zangpraktijk is groot geweest. De Familie heeft het verzamelde volk niet alleen in Kevelaar en andere bedevaartplaatsen, maar ook thuis in de eigen parochiekerk leren zingen. Via haar avond oefeningen gebeurde wat in de officiële liturgie verboden was: de volkszang werd een stap vooruit gebracht. Deze invloed mag echter niet overdreven worden. Ook andere en minstens zo belangrijke ontwikkelingen hebben – met name boven de grote rivieren – bijgedragen aan een nieuwe volkszangpraktijk. Gewezen werd op de al eeuwen bestaande kerkelijke volkszangcultuur, op het bedevaartlied (Kevelaar) en op het Caeciliaanse kerklied, dat voor een groot deel ook melodisch andere inspiratiebronnen had dan dat van de broederschappen en congregaties en dat rijkelijk in de latere

Familiebundels is vertegenwoordigd. *Last but not least* was er de in dit artikel slechts een enkele keer genoemde algemene volkszangcultuur en de daarmee gepaard gaande bloei van het Nederlandse volkslied van tekstdichters als Jan Pieter Heye en componisten als Jan Josef Viotta, bekend van *Zie de maan schijnt door de bomen* en *Een karretje op een zandweg reed*. Dit genre – gebundeld in onder andere *Kun je nog zingen, zing dan mee* (eerste druk 1908) – kreeg vanaf het eind van de negentiende eeuw het Nederlandse volk in zijn greep.

Summary

After the restoration of episcopal authority in the Netherlands (1853) popular devotion became part of a broad strategy of revitalization and strengthening of the Catholic faith. In this context especially the Archbrotherhood of the Holy Family was important. This brotherhood had branches in almost every Dutch parish. In 1940 there were circa 275,000 members. After 1950 the Archbrotherhood strongly declined. This article deals with the hymn sung during the weekly gathering of ‘the Family’ in the parish church. Themes of the study are: the place of the hymn in the liturgy, the performers of the hymn, and especially its text and melody. Another theme is the role of the hymn for the development of the Roman Catholic devotional hymn and more generally of liturgical community singing.

Anton Vernooij is emeritus hoogleraar liturgische muziek vanwege de NSGV.
<a.vernooij@wxs.nl>

 XI.

TOEWIJDING AAN DEN HEER.

WIJZE: *Adorons tous.*

o Groote God, wat zijn Uw tabernakels
 Voor mijne ziel verrukkelijk en schoon!
 Gij openbaart ons daar Uw heil-orakels,
 Daar heft geloof en liefde zich ten troon!
 Gelukkig hij, die U daar mag beschouwen,
 En aan den voet van Uwe altaren smacht!
 Eene eeuw getoefd in aardsche praalgebouwen
 Heeft niets bij 't uur met U hier doorgebracht.
 Ik haad als in een zee van zaligheden,
 En mijne ziel bezit al 't hemelheil.
 o Goede God, hoe voeren zwakke bedden
 Voor mij den stroom van gunsten boven peil!
 Ja, de Almagt tart door duizend zegeningen,
 Die Zij mij schenkt, de wenschen mijner ziel.
 Ik voel mijn hart van liefdevuur doordringen,
 Terwijl ik hier in zuchten nederkniel.
 Een talloos heir van Eng'len, die me omringen,
 Bewondert stil de onmeet'bre majesteit.
 Genijdt mijn heil en knielt, o hemellingen,
 Aanbidgend neer in Gods aanwezigheid!
 En zou een goed dat vlugt, mijn hart bekoren!
 mijn hart, waarin de Godheid zelf verblijft!
 Neen, neen, mijn God! 'k zal U gansch toebehooren
 Zoo Uw kracht in nood mijn zwakheid stijft
 Heersch over mij, als Heer van dood en leven,
 Heersch over mij vooral door 't liefderegt,
 Wijk, wereld, wijk, die mij geen heil kunt geven
 Mijn hart blijf steeds aan Jezus vastgehecht.

MELODIEËN
 OF DE
 GEESTELIJKE LIEDEREN.

N° 1.

Hommage à l'Eucharistie.

Andantino.

A - do - rons tous, A - do - rons
 tous Un Dieu si plein de char-mes: Que
 no-tre cœur, Brù - lant d'ar-deur, A - dore en
 Lui son Sau-veur. Ce Dieu de clé - men-

N°. 19. DE LIEFDE TOT DEN NAASTE.

(Tien Geboden blz. 41.)

Stadig. Koor.

1. Een God al - leen zult gij, zoo sprak de

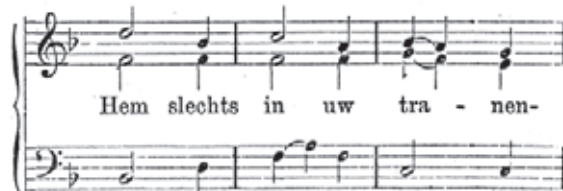
God der Mag - ten, 2. Be - min - nen, die - nen

bo - ven - al; 3. Be - min Hem, Hem al -

leen, uit al uw zie - le - krach - ten, 4. Dien

Hem slechts in uw tra - nen -

GEZANGEN

IN GEBRUIK BIJ

DE HEILIGE FAMILIE.

N° 1.

Lofzang tot den H. Geest. (*)
Bladz. 62.

Veni Creator.
Bladz. 63.

PLECHTIG EN LANGZAAM.

Koor.

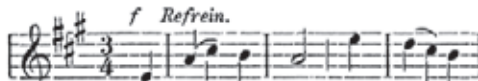
N° 2.

Kom, Schep - per, Heilige Geest, daal

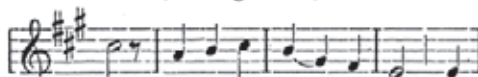
neer, Be - zoek gij de u - wen he - den

(*) Zie de gregoriaansche vesperboeken op het feest van Pinksteren.

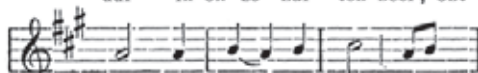
2

N°. 1. Kom, H. Geest.*f* Refrein.

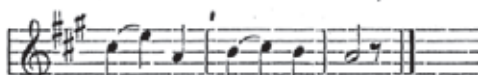
Kom, heil'-ge Geest, daal in dit

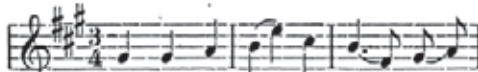
uur in on-ze har - ten neer; ont-

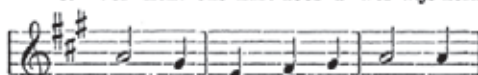
steek ze in lief - de - vuur, ont -

steek ze in lief - de - vuur.

1. Komt gij onze oo - gen niet ver -
2. De hel al - leen kon niet ons hart ver -
3. Ver - licht ons hart door u - wer wijs - heid

1. lich - ten, Dan dwa - len wij van
2. man - nen; Zij roept om hulp de
3. stra - len, Dan mis - sen wij het

